

Teckenspråkstolkars tvåspråkiga terminologiarbete

Malin Tesfazion

I den här artikeln beskrivs den utmaning teckenspråkstolkar kan uppleva när det gäller användning av facktermer i det dagliga arbetet då förväntningarna på teckenspråkstolkar har förändrats och ökat över tid. Den beskriver också hur tolkar samarbetar med tolkkollegor och samtalsdeltagare i tolkade situationer för att hantera facktermer inom olika områden. Inledningsvis ges en beskrivning av teckenspråkstolkning och en kort redogörelse av tolkutbildningen. Därefter redogörs för den komplexa arbetsmarknad som gäller för blivande teckenspråkstolkar.

Teckenspråkstolkning – en kort introduktion

Hantering av fackterminologi är för många teckenspråkstolkar en välbekant utmaning. Utmaningen beror på att tecknade och talade språk i grunden har olika uttrycksformer. De uttrycks i olika modaliteter som även medför strukturella skillnader. Dessutom skiljer sig mängden etablerade facktermer mellan de olika språken. Detta innebär att tolkarna medvetet behöver arbeta med olika strategier för att uttrycka en specifik fackterm på målspråket (språket man tolkar till) jämfört med källspråket (språket man tolkar från).

En teckenspråkstolk återger i likhet med andra tolkar det någon säger på ett språk på ett annat språk (jfr tolkar mellan talade språk; tolkar i offentlig sektor och konferenstolkar). I Sverige är tolkens arbetsspråk oftast talad svenska och svenskt teckenspråk. Teckenspråkstolkarna tolkar också ibland mellan svenskt teckenspråk och ett annat talat språk än svenska, som exempelvis norska, danska eller engelska. Det är dock relativt sällsynt att svenska teckenspråkstolkar kan ytterligare ett tecknat språk, som exempelvis ASL (amerikanskt teckenspråk) eller Auslan (australiensiskt teckenspråk).

Teckenspråkstolkar möjliggör genom sin tolkning kommunikation mellan personer som hör men som inte kan svenskt teckenspråk, hädanefter benämnda "hörande", och personer som är hörselskadade eller döva och vars föredragna språk är svenskt teckenspråk, hädanefter "döva". Det finns andra tolkmetoder än teckenspråkstolkning att tillgå för personer med dövhet eller hörselnedsättning, som exempelvis skrivtolkning för den som föredrar att läsa det som sägs, och dövblindtolkning, för personer med dövblindhet, men den-

na text fokuserar på teckenspråkstolkning med visuell perception, alltså där båda parter ser.

Tecknade språk produceras med händer, armar och överkropp, förmedlas visuellt och uppfattas med ögonen. För teckenspråkstolken är det viktigt att se och synas, just eftersom tecknade språk uppfattas med synen, men även att höra och höras, eftersom den talade svenskan i huvudsak uppfattas med hörseln. Det är dessa skillnader som avses när vi talar om språkens olika modaliteter (Nilsson 2018, s.78). Talapparaten förmår inte uttala två ord samtidigt och örat förmår heller inte att, utan svårigheter, uppfatta två ord som sägs precis samtidigt. I talad interaktion förekommer flera så kallade semiotiska resurser, som gester, blickriktning och intonation, samtidigt med verbala uttryck (Bø, Ferrara & Halvorsen 2018). Dessa semiotiska resurser förstärker eller kompletterar ofta det som uttrycks verbalt. I tecknade språk däremot är semiotiska resurser som exempelvis blickriktning ofta betydelsebärande. Det faktum att tecknade språk kräver att man kan se varandra innebär att tolkens placering i rummet spelar en avgörande roll. Tolken kan exempelvis stå bredvid en svensktalande lärare i en klassrums-situation med en eller flera döva studenter, eller sitta i närheten av läkaren vid ett läkarbesök med en döv patient, och tolka till svenskt teckenspråk. I båda fallen är tolken synlig för den döva personen. Tolken kan då oproblematiskt flytta blicken för att se på samtalspartnern, och samtidigt höra vad som sägs på svenska.

Tecknade språk kan vidare uttrycka flera lexikala enheter samtidigt. De utnyttjar dessutom det tredimensionella rummet framför kroppen. Exempelvis kan olika varianter av tecknet för "att hoppa" samtidigt uttrycka om hoppet är ett högt eller lågt hopp, i vilken riktning personen ifråga hoppar, och om hoppet innebär en stor kraftansträngning eller inte. För att ge motsvarande information på talad svenska krävs fler ord. Denna skillnad ger tolkspråken olika förutsättningar som påverkar tolkens arbete.

En teckenspråkstolk tolkar oftast med simultan tolkteknik vilket innebär att parterna som samtalar med varandra kan samtala utan att behöva göra särskilda pauser för att låta tolken komma in och förmedla innehållet på det andra språket. Trots den simultana tekniken uppstår en fördröjning mellan att källspråket uppfattats och målspråket produceras – så kallad processtid (Haualand m. fl. 2018, s.23). Den är vanligen mellan 1 och 3 meningar beroende på källspråkets densitet, det vill säga informationstäthet, och tolkens arbetssätt. Konsekutiv tolkteknik innebär att källspråkstalaren yttrar några meningar åt gången för att sedan göra en paus medan tolken återger det som precis har sagts. Denna teknik används ganska sällan av teckenspråkstolkare men när den

används är det huvudsakligen vid tolkuppdrag inom hälso- och sjukvården, och vid tolkning i rätten.

Tolkutbildning med sikte mot krävande yrkesutövning

I Sverige har det funnits utbildning för teckenspråkstolkar sedan 1960-talet, och sedan 1990-talet har utbildningen förlängts till 3–4 år (Teschfazion m.fl., kommande). Teckenspråkstolkutbildningar erbjuds i folkhögskolors regi, och sedan 2013 även i form av ett kandidatprogram på Stockholms universitet. Utbildningarna omfattar även utbildning i svenskt teckenspråk som nybörjarspråk, eftersom de flesta som studerar till teckenspråkstolk i Sverige idag inte har några förkunskaper i teckenspråk när de påbörjar sin utbildning¹. Trots den förhållandevis långa utbildningen är det ofta en stor utmaning för studenterna att både tillgodogöra sig ett helt nytt språk som uttrycks i en helt annan modalitet, och att lära sig att simultantolka i skilda miljöer och sammanhang. Att dessutom hinna lära sig att hantera facktermer på ett effektivt sätt utgör en särskild utmaning. Den praktiska hanteringen av facktermer och bemästrandet av ämnesspecifikt språkbruk i olika samhällsdomäner innebär ett livslångt lärande för varje yrkesverksam teckenspråkstolk, och kräver medvetna strategier (jfr Stone, Roy & Brunsen 2023).

Arbetsmarknaden och tolkuppdragen som teckenspråkstolkstudenterna siktar mot är varierande och komplexa. I Sverige grupperas uppdragen traditionellt i kategorierna vardagstolkning och utbildningstolkning. Vardagstolkning förekommer i en stor variation av sammanhang. Ordet *vardag* i vardagstolkning kan tyckas trivialt, men om vi lägger in betydelsen att tolkar ska finnas tillgängliga så att döva och hörande kan samtala över språkbarriärer i *varje dags* olika livssituationer, kan vi föreställa oss bredden av kontexter för tolkens uppdrag. Regionerna har i uppdrag att tillhandahålla tolkservice under benämningen vardagstolkning. Tolkstjänsten innefattar följaktligen allt från hälso- och sjukvård, föreningsaktiviteter, föräldramöten och religiösa sammanhang, till dop och bröllop.

Den andra övergripande kategorin, utbildningstolkning, syftar till att möjliggöra studier för döva, hörselskadade och personer med dövblindhet på samma villkor som andra. Denna typ av tolkuppdrag förekommer på olika utbildningar där specifika ämnesområden med tillhörande fackspråk behandlas. Utbildningstolkning innebär oftast återkommande uppdrag över tid i samarbete med samma elev(er) eller student(er), och då har tolken goda möjligheter att etablera ett samarbete med både elev/student och lärare. Det finns ytterligare kategorier av tolkuppdrag som teckenspråkstolkar arbetar med. Utan att göra anspråk på att

1 Stockholms universitet erbjuder sedan 2023 även en studiegång inom "Kandidatprogram i teckenspråk och tolkning" för den som redan behärskar svenskt teckenspråk.

täcka alla, nämner jag här ytterligare tre: tolkning vid kontakt med olika myndigheter, som Arbetsförmedlingen och Migrationsverket, tolkning i Bildtelefoni som är en samtalsförmedlande tjänst som möjliggör kontakt när döva och hörande behöver ringa varandra och tolkning i arbetslivet.

Regionernas tolkcentraler är vanliga arbetsplatser för teckenspråkstolkar. Några regioner har helt eller delvis delegerat tolkserVICEN till upphandlade privata tolkbolag som utför tolkuppdragen. Dessa tolkbolag är av olika storlek och har vanligtvis både heltidsanställda tolkar och frilansande tolkar som hyrs in vid behov. Därmed finns det teckenspråkstolkar som är frilansande egenföretagare, och som tar uppdrag åt andra tolkbolag, arbetsplatser, myndigheter och regioner. Det finns dessutom utbildningsanordnare som har valt att anställa egna teckenspråkstolkar, till exempel Stockholms universitet och Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM), som erbjuder teckenspråkig undervisning i grundskolan.

Fackspråksrelaterade utmaningar inom teckenspråkstolkning

Med start under 1980- och 1990-talet har allt fler döva personer studerat vidare på universitet och högskolor. Detta har med åren inneburit ett breddat fält i fråga om tolkuppdrag inom kategorin utbildningstolkning. Sektionen för utbildningstolkning vid Stockholms universitet uppger (personlig kommunikation 12.06.2023) att de genom åren har försett över 350 olika kurser/utbildningar med tolk. Figur 1 illustrerar ett axplock av dessa kurser och utbildningar.

Figur 1. Exempel på tolkade kurser och utbildningar på universitetsnivå.

Att tolka inom så många olika områden innebär utmaningar. Generellt ingår det i teckenspråkstolkens uppdrag att förbereda sig inför sina tolkuppdrag. Detta kan göras på olika sätt, och inom utbildningstolkning sker det ofta genom inläsning av kurslitteratur, genomläsning av lärarens eventuella undervisningsmaterial och genom samtal med tolkkollegor, student(er) och lärare. Tolkarna har sällan själva förkunskaper i det specifika ämnet, och den döva studenten är ibland den första döva, teckenspråkiga personen som tar sig an studier i ämnet. Det innebär att facktermer inom ämnet i regel inte har etablerats i det svenska teckenspråket. Motsvarande situation råder i flera länder, och i USA har man medvetet arbetat med att skapa facktermer på ASL inom akademiska ämnen, exempelvis kvantfysik (Krietsch Boerner 2021; Rasmus & Allen 1988). På liknande sätt har man i Australien arbetat med terminologi inom hälso- och sjukvård (Johnston & Napier 2010). Om tolken har specifika kunskaper i ämnet underlättar det förståelsen av sammanhanget, men det innebär inte per automatik att det är givet hur specifika företeelser eller fenomen inom ämnet bäst tolkas till svenskt teckenspråk.

När döva personer utbildat sig inom specialiserade områden kommer de småningom ut i arbetslivet. När döva och hörande specialister i en viss yrkesverksamhet samlas, kan tolken som ska förmedla samtalet vara den enda personen som inte har fackkunskaper. Beroende på hur tolktjänsten organiseras är det inte sällan en annan tolk som anlitas än den som tolkat den döva personens utbildning. Att döva fått allt högre utbildningsnivå har skett successivt under de senaste decennierna. Idag råder en situation där döva personer arbetar som exempelvis jurister, professorer eller psykologer. Döva är inte längre enbart anställda, utan kan lika gärna vara chefer eller företagsledare. Detta är naturligtvis en eftersträvarvärd utveckling när det kommer till dövas möjlighet att ta plats i yrkeslivet och samhället i stort. Tyvärr har tolkarnas utbildning och framför allt fortbildningsmöjligheter inte följt med i den utvecklingen.

Även tolkuppdrag inom vardagstolkning och myndighetstolkning utmanar tolkarna. När det kommer till utbildningstolkning är det lätt att förstå behovet av inläsning inför tolkuppdrag, och ofta finns ett tydligt specificerat ämnesinnehåll kopplat till de lektioner där tolken ska arbeta. När det gäller övriga kategorier av tolkuppdrag är det inte lika enkelt för tolken att veta vilket sammanhang som väntar. Om tolkbeställningen gäller ett besök på en vårdcentral går det inte alltid i förväg att veta vilken typ av åkomma patienten söker för. Om tolkbeställningen gäller en arbetsplatsträff på ett privat företag får tolken i undantagsfall information om innehållet på agendan. Oavsett det, är det en stor utmaning att förbereda sig och läsa in sig på vad som kan tänkas bli aktuellt i fråga om fackspråk och terminologi.

Några konkreta exempel från utbildningstolkning

Antalet etablerade facktermer inom svenskt teckenspråk för ett specifikt ämnesområde varierar mycket, beroende på om teckenspråkiga personer arbetat inom ämnet eller inte. Ett exempel på en språklig domän som har många etablerade lexikala tecken är språkvetenskap. Detta kan härledas till att teckenspråk varit ett forskningsämne i Sverige i över 50 år, och att flera döva personer bidragit till att utveckla terminologin inom svenskt teckenspråk. Även inom andra utbildningsrelaterade ämnen som pedagogik, didaktik och specialpedagogik finns det många yrkesverksamma döva personer som kunnat identifiera behov av nya tecken. Ibland uppstår tecken som används under en begränsad period, eller mellan ett fåtal individer, men som försvinner efter en tid, medan andra tecken får fäste och etableras i språket. Detta kan jämföras med den fackspråkliga utvecklingen inom talad och skriven svenska. Och i både talade och tecknade språk förekommer influenser och lånord från andra språk.

Döva barn som växer upp i dagens Sverige går som regel i en teckenspråkig, tvåspråkig skola där de får undervisning på svenskt teckenspråk men också lär sig att läsa och skriva svenska (Lindahl & Molander 2011, s. 34). Det skrivna svenska språket blir alltså för de flesta döva en självklar tillgång, en tillgång som teckenspråkstolkare kan dra nytta av under tolkuppdrag. Det går att översätta en för tolken obekant term som nämns på talad svenska genom att bokstavera termen med hjälp av det svenska teckenspråkets handalfabet (jfr Nicodemus m.fl. 2017). En annan vanligt förekommande strategi som används för att återge termer är att använda sig av avbildande tecken som exempelvis visar och beskriver ett föremåls form eller funktion (Nilsson 2018). Denna typ av tecken nyttjar teckenrummet, det vill säga den tredimensionella rymden framför tolken, på ett sätt som visuellt åskådliggör en företeelse.

De avbildande tecknen är både en viktig resurs i språket och en utmaning när det kommer till facktermer och tolkning. Ett illustrativt exempel återfinns i Lindahl & Molander (2011, s. 42) och handlar om en lärare som på svenskt teckenspråk beskriver metallers ledningsförmåga. Beskrivningen är tydlig och lätt att förstå för den som kan teckenspråk. Den ena handens pekfinger representerar ett ljus och den andra handen illustrerar hur värmen sprider sig runt en metallform när ljuset värmer den underifrån. Läraren visar också att den tänkta metallformen inte kan hållas direkt med handen, genom att välja ett tecken som visar hur han håller den med hjälp av en tänkt klädnyppa. Läraren lånar alltså inte svenskans term för företeelsen, utan uttrycker det som sker med idiomatiskt teckenspråkigt språkbruk, med avbildande tecken. Om vi föreställer oss att en tolk i arbete ska tolka den döva personen som använder just detta avbildande tecken till svenska, med samma referent (metallformen

som blir varm av ljuset p.g.a. att metall leder värme), står tolken inför en utmaning. För att överhuvudtaget *kunna* återge detta med korrekt terminologi krävs det att tolken vet vad fenomenet heter på svenska. Om tolken inte har den kunskapen kommer tolkningen att begränsas till en formulering som endast beskriver ett ljus och en behållare som blir varm, vilket då inte skulle återge den fulla innebörden i källspråket. Lika utmanande blir det vid tolkning i omvänd språkriktning, det vill säga från talad svenska till svenskt teckenspråk, då exempel på företeelsen, här metallers ledningsförmåga, kanske inte nämns i källspråket utan bara när formuleringen ”metall leder värme” nämns. Då har tolken inget beskrivande exempel att tillgå, och en motsvarande målände beskrivning med avbildande tecken som i det tidigare teckenspråkiga källspråket är inte tillgänglig.

Slutord - samarbete och kreativa strategier

Teckenspråkstolkars arbetsuppgifter kan ofta vara utmanande, men yrkeskåren är van att samarbeta med sin omgivning, både tolkar emellan och med de samtalsparter man tolkar för, både hörande och döva. Eftersom döva personer också ofta är vana att samarbeta med och samtala via tolk i många sammanhang finns goda möjligheter att vidareutveckla samarbetsprinciper med tolkar på olika nivåer. När en term nämns på talad svenska och tolken blir osäker på betydelsen, eller inte kan något tecken för termen, har tolken två val: antingen att bokstavera ordet med handalfabet, eller använda en teknik där hen visualiserar den svenska konstruktionen med hjälp av en direktöversättning med ett tecken för varje svenskt ord, på ett sätt som inte utgör idiomatiskt teckenspråk. I många fall kan den döva personen då visa tolken det tecken som brukar användas i sammanhanget, och en gemensam term är därmed etablerad i den aktuella kontexten. Tolken kan under resterande del av tolkningen använda detta tecken. Vid väl fungerande samarbete kollegor emellan förmedlas dessa tecken också till tolkkollegor som kommer till platsen nästa gång.

Strukturer för att den här typen av samarbete är fortfarande informella till karaktären, men har stor potential att vidareutvecklas. Samarbete med hörande samtalsparter kan också vara mycket effektivt. Om en döv person visat vad en viss maskin heter med avbildande tecken, kan tolken fråga en hörande person vad maskinen kallas. Det är en både accepterad och lämplig strategi att ta till när tolken inte själv har kunskapen. Att ständigt vara öppen för den typen av samarbete samt att ta stöd från erfarna kollegor som kanske tidigare tolkat på samma ställe är en självklarhet och ett sätt att främja den fackspråkliga utvecklingen, och genom det också bidra till ökad trygghet och kvalitet i teckenspråkstolkars yrkesutövning (Hoza 2010).

Denna artikel har beskrivit hur teckenspråkstolkars uppdrag idag innebär ett alltmer kvalificerat arbete genom att tolkuppdragen äger rum inom väldigt skiftande kontexter. Tolken förväntas kunna tolka i skilda sammanhang där facktermer ibland ännu inte etablerats i det svenska teckenspråket. Detta kräver en medveten insats för nybildning av facktermer på svenskt teckenspråk inom olika områden, men även mer kunskap om termanvändning inom teckenspråkstolkning.

Summary

In this article, a short introduction to the training of Swedish Sign Language/Swedish interpreters, as well as their labour market, is presented. There is also a brief description of the various types of communicative situations they work in, in addition to how the demands on interpreters to successfully interpret in different types of settings have gradually increased, and why. Finally, we are introduced to some of the terminological challenges that face interpreters who work between a language that is produced orally and perceived via the ears, viz. spoken Swedish, and a language that is produced with the body and usually perceived via the eyes, viz. Swedish Sign Language. In addition, the differing amount of established specialized vocabulary in the two languages, as well as reasons for this, are discussed.

Referenser

- Bø, Vibeke, Ferrara, Lindsay & Rolf Piene Halvorsen, 2018: Språkøkologi – Språk og språking i økologiske termer. I: Hauland, Hilde, Nilsson, Anna-Lena & Eli Raanes (red.): *Tolking – Språkarbeid og profesjonsutøvelse*, s. 61–75. Oslo: Gyldendal.
- Hauland, Hilde, Nilsson, Anna-Lena & Eli Raanes, 2018: Tolker og tolking – en introduksjon. I: Hauland, Hilde, Nilsson, Anna-Lena & Eli Raanes (red.): *Tolking – Språkarbeid og profesjonsutøvelse*, s. 76–95. Oslo: Gyldendal.
- Hoza, Jack, 2010: *Team interpreting as collaboration and interdependence*. Alexandria, VA: Registry of Interpreters for the Deaf Press.
- Johnston, Trevor & Jemina Napier, 2010: Medical Signbank: Bringing Deaf People and Linguists Together in the Process of Language Development. I: *Sign Language Studies*, vol. 10 no. 2, s. 258–275.

- Krietsch Boerner, Leigh, 2021: Expanding American Sign Language's scientific vocabulary. I: *Chemical and Engineering News*. 11 juli 2021. Hämtat 22.10.2023 <https://cen.acs.org/education/science-communication/expanding-American-Sign-Languages-science-vocabulary-deaf/99/i25>
- Lindahl, Camilla & B-O Molander, 2011: *Kemiförsök i en tvåspråkig miljö – Ett samarbetsprojekt mellan en specialskola för döva och hörselskadade och Stockholms universitet om NO-undervisning med skolutvecklingsprogrammet NTA*. Rapporten i matematikämnet och naturvetenskapsämnenas didaktik 2011:2. Institutionen för matematikämnet och naturvetenskapsämnenas didaktik, Stockholms universitet.
- Nicodemus, Brenda m.fl., 2017: A Cross-Linguistic Analysis of Fingerspelling Production by Sign Language Interpreters. I: *Sign Language Studies* 17(2), s. 143–171.
- Nilsson, Anna-Lena, 2018: Att tolka från ett tecknat till ett talat språk. I: Haualand, Hilde, Nilsson, Anna-Lena & Eli Raanes (red.): *Tolking – Språkarbeid og profesjonsutøvelse*, s. 76–95. Oslo: Gyldendal.
- Rasmus, Brian A. & Donald M. Allen, 1988: Testing New Signs for Teaching Biology. I: *Sign Language Studies*, vol. 60, 1988, s. 313–330.
- Stone, Christopher, Roy, Cynthia B. & Jeremy L. Brunson, 2023: Training sign language interpreters for public service interpreting. I: Gavioli, Laura & Cecilia Wadensjö (red.): *The Routledge Handbook of Public Service Interpreting*, s. 277–291. New York: Routledge.
- Tesfazion, Malin, Tiselius, Elisabet & Johanna Mesch, kommande: Sign language interpreter education in Sweden. I: Adam, Robert, Webb, Stacey & Jemina Napier (red.): *International perspectives on sign language interpreter education*. Washington, D.C.: Gallaudet University Press.

Författare

Malin Tesfazion är adjunkt i teckenspråkstolkning och undervisar vid Stockholms universitet på "Kandidatprogram i teckenspråk och tolkning". Hon är utbildad teckenspråkstolk och har under sina 30 år i yrket i huvudsak varit yrkesverksam inom utbildningstolkning på universitet och högskola.

Nyckelord

terminologiarbete, teckenspråkstolkning, tolkning och samarbete, fackspråkliga utmaningar, kvalificerade tolkuppdrag

Bibliografiske oplysninger

Tesfazion, Malin, 2024: Teckenspråkstolkars tvåspråkiga terminologiarbete. I: Kirsten Lindø Dolberg-Møller (red.): *Sprog i Norden 2024*, s. 255-264.

<https://tidsskrift.dk/sin/issue/archive>

© Forfatterne, Nordterm og Netværket for sprognævnene i Norden
